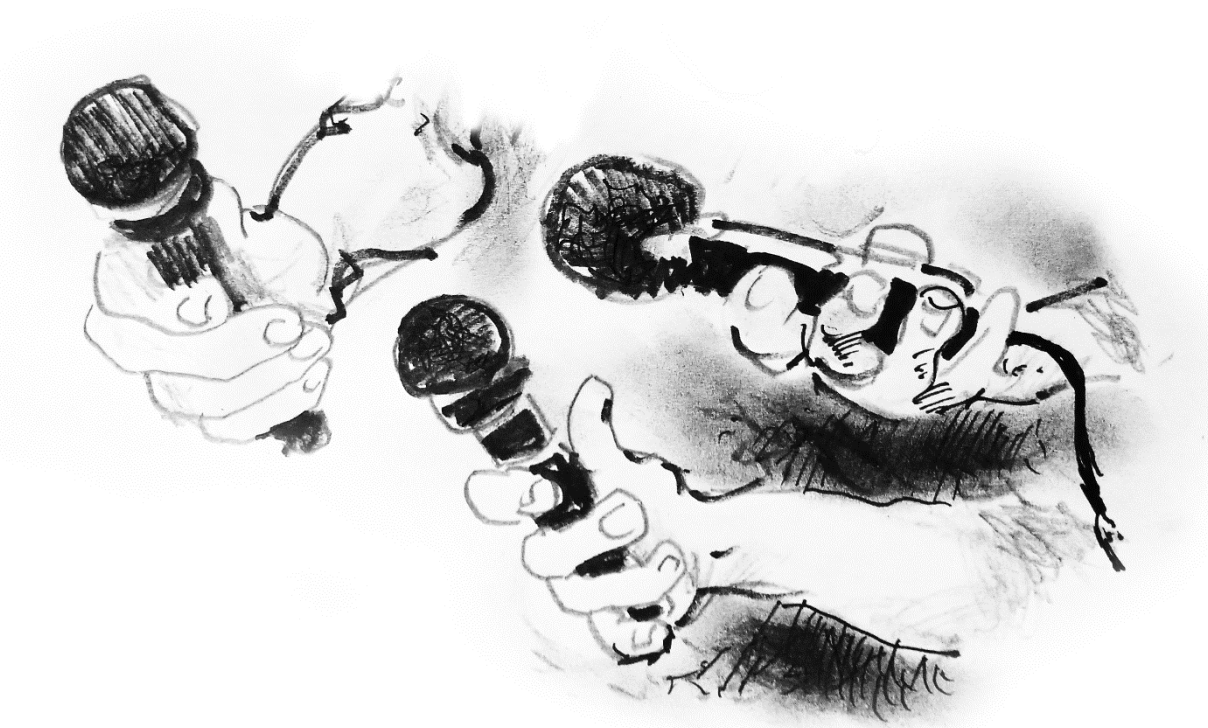

Ethiek in traumaverslaggeving:

Een onderzoek naar de houding van Nederlandse journalisten tegenover slachtoffers van een traumatische gebeurtenis

Naam studente

Valérie Hilgersom

Studentennummer

1693779

Studiejaar Journalistiek

Jaar 5, afstudeersemester

Onderwerp onderzoek

traumaverslaggeving

Samenvatting

In dit onderzoek wordt onderzocht hoe Nederlandse journalisten ethisch handelen met slachtoffers van een nieuwswaardige traumatische gebeurtenis. Zo vormt de aanleiding van dit onderzoek dat twee journalisten van de Volkskrant zich eerder in 2018 hebben uitgesproken over de stand van zaken rondom traumaverslaggeving in Nederland. Zij interviewen regelmatig slachtoffers van bijvoorbeeld een misdrijf als verkrachting en stellen dat het niveau van de journalistiek op dit gebied nog onnodig achterblijft. Doordat ik bovendien aansluitend een kwetsbare groep spreek voor mijn afstudeerproject 'Kleur bekennen' en ik hier opvallenderwijs niet eerder in ben opgeleid, besloot ik om dit als onderwerp te kiezen. Zodat ik een kritische bijdrage kan leveren aan het verbeteren van het vakgebied.

Traumaverslaggeving is een begrip binnen de journalistiek waarbij journalisten zich specialiseren tot het berichtgeven over iemand die een traumatische gebeurtenis heeft meegemaakt. Tijdens dit onderzoek staan de ethische dilemma's en handelwijzen van journalisten centraal. De literatuur geeft hierin ook een aantal handvatten. Dit is onder te verdelen in een aantal thema's, waaronder: transparantie, compassie, geduld, ruimdenkend, erkenning, verontschuldiging, voorbereiding, uiterlijk, houding, controle uit handen geven en vertrouwen. Om de onderzoeksvraag te beantwoorden, heb ik daarom gebruik gemaakt van een nieuwsetnografisch onderzoek en daarin individuele (expert)interviews afgenomen onder twaalf journalisten. Deze interviews zijn vervolgens getranscribeerd. Het maakt deel uit van de kwalitatieve studie die ik hiervoor heb gebruikt. Uit de resultaten blijkt dat het probleem vooral ligt op de journalistieke opleidingen en redacties. Zo stellen de ondervraagden dat zij de kennis daar als gebrekkig ervaren en ze zich onvoldoende voelen getraind in het interviewen van slachtoffers. Kortom, op de vraag hoe zij met slachtoffers dienen om te gaan moeten zij noodgedwongen zelf antwoord zien te geven, terwijl het juist zo'n essentieel onderdeel vormt binnen de journalistiek. Het krijgt hierdoor niet de aandacht die het verdient. Het gevolg is dat zij dit zichzelf allemaal hebben moeten aanleren en er daardoor geen eenduidige aanpak is hoe Nederlandse journalisten ethisch verantwoord handelen. Concluderend stellen ze daarom dat zowel journalisten als slachtoffers er zeer bij gebaat zouden zijn als hier meer aandacht aan wordt besteed. Veel journalisten zullen namelijk in hun werk geconfronteerd worden met slachtoffers van een traumatische gebeurtenis. Door middel van voorlichting kan er één lijn worden getrokken in wat ethisch is en zijn journalisten niet meer alleen op zichzelf aangewezen. In dit onderzoek is alleen de perceptie van journalisten opgenomen. Het zou daardoor zeer waardevol zijn om in een vervolgonderzoek ook de bevindingen van slachtoffers ten opzichte van de media mee te nemen, zodat beide kanten worden belicht.

Inhoudsopgave

<u>Titelblad</u>	bladzijde 1
<u>Samenvatting</u>	bladzijde 2
<u>Inhoudsopgave</u>	bladzijde 3
<u>1. Inleiding</u>	bladzijde 4 – 5
<u>2. Onderzoeksvragen</u>	bladzijde 6
<u>3. Literatuuranalyse</u>	bladzijde 7 – 10
<u>4. Methode</u>	bladzijde 11 – 12
<u>5. Resultaten</u>	bladzijde 13 – 15
<u>6. Conclusie</u>	bladzijde 16
<u>7. Discussie</u>	bladzijde 17
<u>8. Literatuurlijst</u>	bladzijde 18 – 20
<u>9. Bijlage</u>	bladzijde 21 – 77
<u>9.2.1 Transcriptie Sanne Terlingen</u>	bladzijde 22 – 26
<u>9.2.2 Transcriptie Bas de Vries</u>	bladzijde 27 – 31
<u>9.2.3 Transcriptie Lisanne van Sadelhoff</u>	bladzijde 32 – 36
<u>9.2.4 Transcriptie Yoeri Vugts</u>	bladzijde 37 – 40
<u>9.2.5 Transcriptie Kim Bos</u>	bladzijde 41 – 45
<u>9.2.6 Transcriptie Niels Klaassen</u>	bladzijde 46 – 49
<u>9.2.7 Transcriptie Peter Koop</u>	bladzijde 50 – 53
<u>9.2.8 Transcriptie Willem Feenstra</u>	bladzijde 54 – 60
<u>9.2.9 Transcriptie Carola Houtekamer</u>	bladzijde 61 – 65
<u>9.2.10 Transcriptie Marijke Kolk</u>	bladzijde 66 – 69
<u>9.2.11 Transcriptie Marinde van der Breggen</u>	bladzijde 70 – 73
<u>9.2.12 Transcriptie Anneke Stoffelen</u>	bladzijde 74 – 77

1. Inleiding

Het is onvermijdelijk dat journalisten tijdens het uitvoeren van hun werk daarbij geconfronteerd zullen worden met slachtoffers. De afgelopen jaren is de wereld complexer geworden, waardoor de kans groter is dat journalisten met traumaverslaggeving te maken krijgen. Vaak zullen zij dan voor diverse ethische dilemma's komen te staan. Denk daarbij aan een misdrijf of een grote ramp. Hoe benader je dan als journalist de familie? Hoe neem je het interview af en wat doe je als degene dan in huilen uitbarst? Stel je alle vragen met het risico om de geïnterviewden boos of nog getraumatiseerder achter te laten? Of vermijd je die vragen, waardoor je als journalist niet het hele verhaal krijgt te horen? Maar ook: hoe zorg je ervoor dat je objectief blijft? Kortom: hoe moeten journalisten zich in dit soort situaties verhouden tot kwetsbare mensen? Op die en meer vragen zal dit onderzoek antwoord geven.

De afgelopen maanden heb ik mij verdiept in het onderwerp: traumaverslaggeving (trauma reporting). De interesse voor dit onderzoek is ontstaan tijdens het uitwerken van mijn vrije productie voor mijn afstudeerproject 'Kleur bekennen'. Zo heb ik daarvoor met een tiental jongeren gesproken die door hun seksualiteit en/of genderidentiteit geworsteld hebben met suïcidale gedachten en depressies. Dit zijn voor hen hele traumatische ervaringen om te vertellen tegen iemand. Ik constateerde dat ik nooit eerder vanuit mijn journalistieke opleiding heb meegekregen hoe ik slachtoffers kan interviewen en vond dit vrij opmerkelijk. Ik bleek daar niet de enige in te zijn. Zo hebben Volkskrant-journalisten Maud Effting en Willem Feenstra zich eerder over de stand van zaken rondom traumaverslaggeving in Nederland, beklaagd (Oremus, 2018). Zij interviewen als duo al meer dan zeven jaar mensen die iets traumatisch hebben meegemaakt, zoals de vader van de vermoordde Anne Faber, tientallen slachtoffers bij sportclubs en krijgsmacht die seksueel zijn misbruikt en een moeder wiens kinderen om het leven zijn gebracht. Feenstra zegt tegen Villamedia dat hij het amateuristisch vindt hoe de journalistiek hiermee omgaat. Zo is hen nooit vanuit de redactie gevraagd wat het mentaal met hen doet om regelmatig zulke heftige verhalen te horen. Hij pleit daarom met zijn collega (Effting) voor het faciliteren van professionele hulp op journalistieke redacties en meer voorlichting.

Traumaverslaggeving vormt een onmisbaar onderdeel binnen dit vakgebied. Kijk maar naar journalisten die verslag hebben gedaan over de MH17-ramp en daar veelvuldig nabestaanden voor hebben geïnterviewd, het Stint-drama in Oss, de dood van Anne Faber, de tramaanslag in Utrecht en nabestaanden die een dierbare hebben verloren door het coronavirus. Allemaal gebeurtenissen die ons land maanden- dan wel niet jarenlang in hun greep houden. Ook slachtoffers van seksueel misbruik, huiselijk geweld, een misdrijf, overval of aanslag die met hun verhaal in het nieuws komen, vragen professionaliteit van een journalist. Het probleem is echter dat Nederlandse journalisten die een journalistieke opleiding hebben genoten, hier nauwelijks in worden opgeleid en de kennis op de redacties gering is, waardoor journalisten noodgedwongen dit zichzelf hebben aangeleerd. Journalisten die dus in toenemende mate te maken krijgen met slachtoffers, zijn daar onvoldoende op toegerust. Bovendien heeft de Raad voor de Journalistiek alleen richtlijnen opgesteld hoe journalisten dienen om te gaan met kwetsbare mensen en zijn er geen sancties aan verbonden wanneer deze worden geschonden. Hierdoor verschuiven telkens de grenzen en kan er niet worden voorkomen dat er situaties ontstaan waarbij slachtoffers een nare ervaring aan de media overhouden. Kijk maar naar die keer toen persbureau ANP een helikopter inhuurde om te kijken op de plaats delict tijdens de zoektocht van Anne Faber (NU, 2019). De oom van Faber hekelde zich aan deze keuze, omdat het het politieonderzoek verstoortte en de foto's al waren gepubliceerd voordat de familie daarvan op de hoogte werd gesteld. Ook tijdens de zoektocht naar de vermiste kinderen Ruben en Julian drongen journalisten zich op en was er weinig sprake van ethiek (Lips, 2018). Zo publiceerde een journalist van het AD de straatnaam waar de moeder woonde en zond RTV Utrecht diverse zoekacties live uit.

Het gevolg dat journalisten hier niet in worden opgeleid, is dat er geen eenduidige aanpak is in het benaderen, interviewen en in de berichtgeving over slachtoffers. Journalisten mogen vragen stellen aan slachtoffers, terwijl therapeuten en psychologen daar jarenlange studies voor hebben gevolgd eerdad ze tot dat trauma komen. Bovendien spelen hierbij andere factoren een rol die ervoor kunnen zorgen dat journalisten sneller geneigd zijn om de bestaande richtlijnen te schenden, zoals een deadline of de druk om een primeur te brengen (Deuze & Yeshua-Katz, 2001). Hoe voorkomen journalisten dan dat het interview onnodig kwetsend wordt, zonder dat ze daarin zijn getraind en daarbij zelf hun eigen ideeën hebben van wat ethisch is of niet? Onderzocht wordt daarom hoe journalisten nu in de praktijk te werk gaan met slachtoffers van een traumatische gebeurtenis. Ik richt mij met dit onderzoek tot de Nederlandse journalisten die in eigen land verslag doen over trauma. Correspondenten die zich in conflict- of oorlogsgebieden begeven neem ik voor dit onderzoek niet mee, omdat zij het op een andere manier beleven dan verslaggevers die indirect trauma ervaren. Ik wil mij hiermee echt focussen op de situatie in Nederland. Bovendien bestaan er weinig studies in Nederland naar traumaverslaggeving, terwijl landen als Nieuw-Zeeland en in Amerika hier wel veel meer onderzoek naar hebben gedaan. Deze bevindingen zijn echter niet van toepassing op Nederland. Dit onderzoek levert daarom een waardevolle bijdrage aan de beroepspraktijk. Er zullen zich ongetwijfeld rampen blijven voltrekken in de toekomst, waarbij de pers te pas en te onpas slachtoffers zal benaderen. Des te waardevoller zou het zijn als een nieuwe generatie journalisten hier wel in wordt getraind en de traumaverslaggeving in Nederland naar een hoger niveau wordt getild.

2. Onderzoeksvragen

2.1 Centrale Hoofdvraag:

De hoofdvraag die gedurende dit onderzoek centraal staat, is:

- Hoe kan een journalist ethisch verantwoord verslaggeven over trauma?

2.2 Deelvragen:

Vragen die de literatuur beantwoordt:

1. Wat is trauma?
2. Voor welke ethische dilemma's komen journalisten te staan tijdens traumaverslaggeving?
3. Wat zeggen de beroepscode en literatuur over het interviewen van mensen over een traumatische gebeurtenis?

Deze deelvragen zijn relevant en helpen mij om de centrale hoofdvraag te beantwoorden. Zo schetst de eerste deelvraag een algemeen beeld over trauma en laat het al gelijk zien wat trauma ingewikkeld maakt voor journalisten om hier mensen over te interviewen. Daarnaast brengt de tweede deelvraag een scala aan uitdagingen naar voren, waarbij wordt ingezoomd op de ethiek rondom traumaverslaggeving. Hier zal later uitgebreider bij stil worden gestaan tijdens het empirisch onderzoek. De tweede deelvraag beantwoordt daarmee al gelijk een deel van de centrale hoofdvraag over het ethisch verantwoord verslaggeven. Tot slot toont de derde deelvraag hoe de praktijk is ingespeeld op het benaderen van slachtoffers en laat het zien waar het nog te kort schiet in het opleiden van journalisten op het gebied van traumaverslaggeving. Kortom, ik heb dus de centrale hoofdvraag opgesplitst in drie deelvragen waardoor ik een zo volledig mogelijk beeld zal krijgen over de ethiek rondom traumaverslaggeving.

Vragen voor empirisch onderzoek (zie bijlage 9.1)

3. Literatuuranalyse

3.1 Wat is trauma?

Trauma wordt gedefinieerd wanneer gebeurtenissen veel indruk hebben gemaakt op een persoon en lastig zijn te verwerken. Zo staat het omschreven op de website van GGZ Drenthe. Meerdere psychische instellingen geven een soortgelijke omschrijving. Volgens de American Psychological Association (APA) is trauma een emotionele reactie. Voorbeelden van traumatische gebeurtenissen zijn: vluchten vanwege een oorlog, een (ernstig) auto-ongeluk, het wegvallen van een naaste, emotioneel/seksueel/huiselijk geweld of een echtscheiding. Dit is een beknopte selectie. Trauma is namelijk heel persoonlijk en divers. Er gelden dus geen objectieve criteria waar gebeurtenissen aan moeten voldoen om daarna pas als traumatisch te worden bestempeld. De website van Unyte-iLS (een programma dat het zenuwstelsel traint) legt uit dat wat een trauma is voor de één, niet per se van toepassing hoeft te zijn op de ander, ook als je dezelfde gebeurtenis hebt meegemaakt. Trauma is afhankelijk van tal van factoren en hoe vatbaar een persoon hiervoor is. Toch zijn er ook overeenkomsten te benoemen. Zo is er in veel gevallen sprake van: misbruik van de machtspositie, pijn, hulpeloze gevoelens en verwarring. Er zijn ook verschillende vormen van trauma en daarmee onder te verdelen in acute, chronische en complexe trauma (Leonard, 2020). Acuut trauma is het gevolg van een eenmalig heftige en gevaarlijke gebeurtenis. Chronisch trauma vindt plaats wanneer iemand herhaaldelijk in aanraking is gekomen met een hoge mate van stressgevoelige situaties. Denk hierbij aan: kindermishandeling, pesten of huiselijk geweld. Tot slot spreken we van complex trauma als er meerdere traumatische gebeurtenissen hebben plaatsgevonden. Ook de reacties van mensen op een trauma variëren. Over het algemeen spelen heftige emoties een rol, waaronder verdriet, boosheid, ontkenning, schuldgevoelens, angst en schaamte. Als een trauma niet goed wordt behandeld, kan dit tot fysieke en psychische gevolgen leiden zoals: nachtmerries, misselijkheid, (emotionele) uitbarstingen, duizeligheid, zweten, hoofdpijn en slaaptkort (Onderko). Daarnaast kunnen zich hierdoor ook psychische stoornissen ontwikkelen, zoals PTSS of een depressie. Er is geen specifieke behandeling voor trauma. Wel kunnen therapieën helpen om het te verwerken en bovengenoemde symptomen te verminderen. Binnen trauma bestaat tevens het begrip: secundaire traumatisering (wordt ook wel vicarious trauma genoemd). Een onderzoek over dit verschijnsel legt uit dat hulpverleners dit kunnen oplopen, wanneer zij door hun beroep veelvuldig (ernstig) getraumatiseerde mensen begeleiden en over een langere tijd geconfronteerd worden met aangrijpende verhalen (Donk, 2001). Zij worden dan getuige van de gebeurtenis en kunnen daar zelf ook last van ondervinden in de vorm van een verhoogd spanningsniveau, concentratie- en geheugenproblemen of nachtmerries die overeenkomen met het trauma van de cliënt. Ook journalisten die frequent mensen interviewen die iets traumatisch hebben meegemaakt, kunnen secundaire traumatisering ontwikkelen. Bovendien werken er door het continu veranderende medialandschap steeds meer freelancers vanuit huis. Wanneer je niet op een kantoor werkt of kantoortijden hoeft aan te houden, is de kans groter dat het trauma bij hen thuis blijft. Het is steeds lastiger geworden om het daardoor gescheiden van elkaar te houden (Angyal, 2015).

3.2 Voor welke ethische dilemma's komen journalisten te staan tijdens traumaverslaggeving?

Binnen traumaverslaggeving is het onvermijdelijk om een death knock uit te voeren. Dit is een Engels begrip binnen de journalistiek en verwijst naar de manier waarop een journalist op een deur moet kloppen van een rouwend familielid die net iemand heeft verloren door een ongeluk, moord of een ramp zoals een aanslag (Dant, 1998). Hoewel door de komst van sociale media, het benaderen van naasten steeds meer digitaal gaat, moet een journalist toch in contact zien te komen met de familie. Het is namelijk de plicht van de media om mensen te informeren over een ramp en hierbij persoonlijke gegevens te vergaren (de naam, details van het slachtoffer, leeftijd en soms ook een beeld van wie zij waren) (Duncan & Newton, 2010). Daarnaast is de kans ook groot dat journalisten met mensen in

contact willen komen die iets traumatisch hebben meegemaakt voor een persoonlijk verhaal op televisie/radio of voor in de krant. Soms stapt een slachtoffer zelf naar de media en doet dan zijn of haar verhaal. Gebruikelijker zullen journalisten eerder contact opnemen met iemand over wat degene is overkomen. Bij onderzoeksjournalisten ligt het nog net iets anders. Zij zijn vaak een schandaal op het spoor door een tip en willen slachtoffers spreken die hierbij betrokken zijn geraakt. Denk bijvoorbeeld aan het op grote schaal seksueel misbruik bij het Haagse instituut ProDemos (De Vries & Willemsen, 2019). Hierbij is er niet sprake van één slachtoffer, maar zijn er meerdere mensen hiervan het slachtoffer geworden. Bij een onderzoek wegen andere belangen mee, zoals bewijzen dat het daadwerkelijk heeft plaatsgevonden. Meerdere gesprekken over dezelfde traumatische gebeurtenis zijn daarbij cruciaal. Dit in tegenstelling tot journalisten die slachtoffers spreken voor een eenmalig persoonlijk verhaal. Toch komen beide journalisten hier gelijk voor ethische dilemma's te staan, want wanneer is het verantwoord om iemand te benaderen? Moet je degene niet eerst de tijd geven om het trauma te verwerken? Dit zijn allemaal afwegingen die journalisten verantwoord moeten maken (Amend, Kay & Reilly, 2012). Onderzoek heeft aangetoond dat de keuzes die journalisten maken, vaak samenhangen met het eigen gevoel voor ethiek (Muller, 2010). Het kan zelfs verschillen in soortgelijke situaties (Kim & Kelly, 2010). Er zijn dus geen criteria of protocollen die zij moeten volgen. Vaak wordt ervan de journalist zelf verwacht dat hij of zij een juiste weloverwogen beslissing maakt. Met name beginnende journalisten (novice reporters) worden vaak in het diepe gegooid om verslag te doen over traumatische gebeurtenissen (Dworznic & Grubb, 2007; Maxson 200). Doordat ze aan het begin van hun carrière staan, voelen zij zich vaak onvoorbereid en geconfronteerd met de ethische en emotionele dilemma's die hierbij komen kijken. Bovendien ontvangen zij geen begeleiding van collega-journalisten en/of vanuit de redactie (Duncan & Newton, 2010). Dit kan leiden tot situaties waarin de slachtoffers zich niet op hun gemak voelen tijdens het interview en hierdoor het herstelproces verhindert of hen opnieuw traumatiseert (Simpson & Coté, 2006; Sykes, Embelton, Green, Hippocrates, & Richards, 2003). Ook kan een verkeerde beslissing van de journalist voor ophef zorgen bij het publieke debat. Denk hierbij aan de journalist van EenVandaag die op de plek van het neergestorte vliegtuig MH17 door de spullen van de slachtoffers ging neuzen en waarop mensen verontwaardigd reageerden (AD, 2014). Internationale instanties, zoals the Society of Professional Journalists (SPJ) en het Dart Center zijn daarom in het leven geroepen om journalisten te begeleiden en hebben op hun website veel informatie voor traumaverslaggevers. Zo wordt er uitgelegd hoe slachtoffers met waardigheid en respect kunnen worden behandeld zonder de objectiviteit uit het oog te verliezen, hoe het interview empathisch kan worden afgenomen en ze leggen de balans uit tussen wat publiekbelang is en wat onnodige details zijn om achterwege te laten (Hight & Smyth, 2003; SPJ, 1996). Stel een krant publiceert een interview over iemand die een zelfmoordpoging heeft overleefd, dan is het belangrijk om specifieke details over de methode niet te vermelden en met het interview ook te kijken naar hoe iemand weer zin in het leven heeft gekregen. Zo wordt het copycateffect (het effect dat optreedt wanneer iemand een soortgelijke handeling kopieert en uitvoert als in de berichtgeving wordt vermeld) zoveel mogelijk vermindert (Vons, 2012). Ook is een vermelding van een hulplijn hierbij van ethisch belang. Toch kunnen journalisten door te weinig voorlichting en kennis over mediaethiek en traumaverslaggeving op opleidingen, de verkeerde beslissingen nemen met alle gevolgen van dien.

3.3 Wat zeggen de beroepscode en literatuur over het interviewen van mensen over een traumatische gebeurtenis?

3.3.1 Beroepscode

Binnen de NVJ (Nederlandse Vereniging van Journalisten) zijn er verschillende beroepscode opgesteld

waar journalisten worden geacht zich aan te houden. Er wordt met name gekeken naar thema's als waarheidsgetrouw, onafhankelijk, fair en open vizier. Deze lijst is samengesteld door het Nederlands Genootschap van Hoofdredacteuren (2008). Dit komt grotendeels overeen met de Leidraad van de Raad voor de Journalistiek (2019). Uitgangspunten zijn onder andere, dat journalisten rekening houden met de bijzondere kwetsbaarheid van bepaalde groepen, zoals minderjarigen en mensen met een verstandelijke beperking. Ook wordt er vermeld dat journalisten de identiteit beschermen van bronnen aan wie zij vertrouwelijkheid hebben toegezegd in de verwachting dat hun identiteit niet wordt onthuld. Specifiek over traumaverslaggeving en het interviewen van kwetsbare mensen, zegt de Raad voor de Journalistiek (2019) dat in publicaties over ernstige misdrijven details weg moeten worden gelaten indien dit extra leed veroorzaakt bij het slachtoffer of diens naasten en de details daarnaast niet noodzakelijk zijn om een beeld te schetsen van de aard en de ernst van het misdrijf. Bovendien moet een journalist zich bewust zijn bij het benaderen van slachtoffers en hun nabestaanden, dat met zijn of haar aanwezigheid hun rust wordt verstoord. Wanneer zij aangeven niet gestoord te willen worden, moeten journalisten dit accepteren en zichzelf niet opdringen. Journalisten moeten terughoudend zijn wanneer de weerloosheid of geestelijke toestand van de slachtoffers daartoe aanleiding geeft. Dit laatste voorschrift is toegevoegd aan de Leidraad toen een Telegraaf-journalist over de scheef ging. Tijdens de Tripoli-ramp in Libanon deed de journalist zich voor als een familielid van Ruben en belde hij naar het ziekenhuis op om meer informatie te verkrijgen (Evers, 2011). Hoewel journalisten zich dus aan die richtlijnen dienen te houden, blijkt uit onderzoek dat zij ook bereid zijn om deze voorschriften te negeren wanneer er sprake is van een uitzonderlijke situatie of als er overwegingen aan ten grondslag liggen die op dat moment belangrijker zijn, zoals wanneer het publiekelijk belang groter is (Hermans, 2016). Het lastige is dat de grenzen hierdoor dus vervagen. Een grote meerderheid van de deelnemers uit datzelfde onderzoek (dat is gehouden onder 522 Nederlandse journalisten) vindt dat de ethische richtlijnen samenhangen met de situatie en dus niet altijd toepasbaar zijn. Daarnaast zegt iets meer van de helft dat deze richtlijnen zelfs geschonden mogen worden in uitzonderlijke omstandigheden. Hierdoor mogen morele normen in hun ogen tijdelijk worden geschonden, in het belang van de journalistiek. Tot slot zegt 45,8 procent dat de keuze wat wel of niet ethisch is, wordt gebaseerd op persoonlijk oordeel. Wat voor de ene journalist ethisch verantwoord is, kan voor de ander juist het tegenovergestelde zijn. Het lastige is daarom ook dat Nederland richtlijnen kent, maar dit geen verplichtingen zijn (Mentink, 2006, p. 177). Hierdoor hoeven journalisten zich achteraf niet te verantwoorden wanneer zij een richtlijn hebben geschonden in hun journalistieke proces, omdat er geen sancties aan verbonden zijn (Leering, 2019). Volgens onderzoek door Van der Wurff & Schönbach uit 2011 spelen hierbij ook commerciële belangen steeds meer een rol, waar journalisten in toenemende mate mee te maken krijgen. Ook de hoge werkdruk door concurrerende media is bepalend of een journalist zich wel of niet geroepen voelt om zich aan de beroepscode te houden. Kortom, zoals Leering met haar onderzoek uit 2019 treffend samenvat: "journalistieke codes fungeren als voorwaardes, maar kunnen geen garantie bieden dat er ook daadwerkelijk ethisch wordt gehandeld". Daarom wordt het belang van de rol van het onderwijs in veel onderzoeken aangehaald. Veel studenten van de studie journalistiek uiten namelijk hun ongenoegen dat gedurende hun opleiding niet is verteld hoe zij slachtoffers van misdrijven moeten benaderen (Maxson, 2000). Binnen Nederlandse universiteiten van journalistieke opleidingen wordt er volgens auteurs Van der Wurff & Schönbach, nergens ingegaan op ethiek. Volgens hen worden studenten journalistiek daarom niet voldoende klaargestoomd voor de arbeidsmarkt en kunnen zij zich niet op situaties voorbereiden waar zij in het beroepenveld wel mee te maken zullen krijgen. Toch spreken onderzoeken elkaar ook tegen. Onderzoeker Kolb (1984) denkt namelijk dat het weinig zin heeft om studenten hierover te onderwijzen, omdat ieder persoon eigen ethische waardes heeft. Zo legt Kolb uit dat journalisten die slachtoffers van een misdrijf benaderen, dit via de aangeleerde manier kunnen doen of via hun persoonlijke intuïtie. De aangeleerde manier is gebaseerd op wat hen is meegegeven door een docent, een collega-journalist of vanuit de redactie. Maar

zij kunnen dus ook slachtoffers benaderen door wat voor hen persoonlijk ethisch verantwoord voelt. Dit is dus per journalist verschillend (Kolb, 1984).

3.3.2 Literatuur

Journalisten die zich binnen hun beroep hebben gespecialiseerd tot trauma, kunnen aan de hand van hun ervaringen ook tips uitwisselen en uitleggen hoe je je als journalist dient op te stellen. Dit heeft ook BBC-journalist Jo Healey gedaan. In 2019 heeft zij samen met journalisten, slachtoffers en instanties een boek geschreven die als handleiding moet fungeren en waar anderen weer lering uit kunnen trekken. Zij heeft als binnenlandverslaggever bij de BBC talloze kwetsbare mensen geïnterviewd van een traumatische gebeurtenis. Omdat volgens haar hier de kennis ontbrak, wilde zij met het uitbrengen van dit boek haar opgedane kennis overdragen binnen het beroepenveld. Volgens haar is het belangrijkste advies van Louis Theroux (een Britse documentairemaker) dat slachtoffers met respect en empathie moeten worden behandeld. Het kan voor journalisten ontmoedigend zijn om slachtoffers of nabestaanden te benaderen, omdat je niet weet hoe ze zullen reageren. Desalniettemin is het wel belangrijk dat journalisten dit blijven doen, omdat ook deze verhalen aandacht verdienen (Healey, 2019). Washington journalist Scott North legt bijvoorbeeld uit dat ouders van een vermoord kind, dagenlang in shock verkeren en vaak voor een tijd niets kunnen voelen. ‘Survivors don’t heal on newsroom deadlines’, zo zegt North. Het is volgens hem dus van belang dat de betrokkenen geen druk voelen om mee te moeten werken of om snel hun verhaal te vertellen, omdat zij vaak al gestrest zijn. Om ervoor te zorgen dat zowel de journalist als de betrokkenen een zo fijn mogelijke ervaring aan het interview overhouden, heeft Healey in haar boek een tiental punten opgesomd waarmee journalisten de kans vergroten dat ze slachtoffers niet met een naar gevoel achterlaten. Deze punten zijn onder te verdelen in de thema’s: voorbereiding, uiterlijk, houding, transparantie, ruimdenkend, het verlies erkennen, verontschuldigen dat ze een rouwende familie storen, naasten het gevoel van controle geven, vertrouwen en geen druk uitoefenen. Het boek *Ethical Reporting of Sensitive Topics* van Ann Luce uit 2019 legt uit dat getraumatiseerde mensen tijdens een interview ook onverwachts kunnen reageren, zoals schreeuwen, vloeken of andere emotionele uitbarstingen. Het is daarom belangrijk als journalist om te bepalen welke vragen zij stellen en welke zij beter niet kunnen stellen, zodat een slachtoffer onnodig leed wordt bespaard (Luce, 2019). Maar lang niet alle journalisten houden daar rekening mee. Volgens haar is het een belangrijke voorwaarde om vanaf het begin al open en transparant te zijn over het proces en dat slachtoffers van tevoren het interview mogen inzien ter controle op feitelijke onjuistheden, zodat de betrokkenen weer het gevoel krijgen dat zij controle hebben over de situatie. Dat is belangrijk, omdat zij in de traumatische gebeurtenis die hen is overkomen alle controle zijn kwijtgeraakt. Daarnaast kan het ook fijn zijn om meerdere gesprekken met iemand te plannen, omdat een getraumatiseerd persoon soms herinneringen door elkaar haalt of niet alles even helder meer weet (Muller, 2010). Het Dart Center voegt daaraan toe dat de rol van de journalist tijdens een interview vooral bestaat uit luisteren en niet onderbreken. “Zwijgen is goud”, zo leggen ze in een video uit (Dart Center, 2014). Journalisten willen over het algemeen een houding aannemen waarbij ze geen emotie willen laten zien, omdat ze anders het gevoel hebben dat het hun professionaliteit aantast (Luce, 2019) en zullen dus eerder geneigd zijn om opkomende emoties te onderdrukken (Hopper & Huxford, 2015: 25). Het is voor de mentale gezondheid van een journalist niet gezond om net te doen of hij deze emoties niet voelt. Zo wordt er een voorbeeld geschetst van een journaliste die aan het begin adrenaline voelde om slachtoffers te interviewen. Maar doordat ze bij het horen van de verhalen haar eigen emoties bleef onderdrukken, is ze nu bij iedere ramp bang dat ze slachtoffers moet spreken en krijgt ze bij de gedachte alleen al paniekaanvallen (Luce, 2019). Het gevolg kan stress of een burn-out zijn. Daarom doet Luce een beroep op self-care: zelfzorg. Net zoals dat studenten journalistiek haast niet worden opgeleid in het interviewen van slachtoffers, weten redacties niet welke signalen erop kunnen duiden dat de journalist er mentaal aan onder doorgaat, vanwege gebrek aan kennis (Jones, 2014).

4. Methode

Voor mijn eigen empirische onderzoek heb ik gekozen voor een kwalitatieve studie (Koetsenruijter & Van Hout, 2014), waarbij ik journalisten uit het veld heb benaderd en geïnterviewd die zich hebben gespecialiseerd in traumaverslaggeving. Dit varieert van journalisten die mensen interviewen die iets traumatisch hebben meegemaakt, zoals een verkrachting of een moeder die haar kind heeft verloren tot een reeks interviews met meerdere slachtoffers wat tot onderzoeken binnen een organisatie of naar een persoon heeft geleid. Zoals de Nederlandse kunstenaar Andeweg die jarenlang gewelddadig en seksueel grensoverschrijdend gedrag vertoonde (Ter Borg & Houtekamer, 2020). Ook verslaggevers die veelvuldig rampen hebben gevolgd, zoals de tramaanslag in Utrecht of de rechtszaak Nicky Verstappen, behoren tot de journalisten die ik heb benaderd. Zo komen zij in alle gevallen in aanraking met kwetsbare mensen (nabestaanden en slachtoffers) en moeten zich hier ook op voorbereiden of ondervinden er zelf mentale problemen door.

Om te onderzoeken hoe Nederlandse journalisten omgaan met deze heftige onderwerpen, heb ik met een twaalftal journalisten gesproken via de telefoon of online via Teams/Zoom en een enkeling persoonlijk. Het interview heeft minimaal een halfuur tot maximaal anderhalf uur in beslag genomen. Ik heb hen allemaal dezelfde vragen voorgelegd en deze volgorde gedurende de interviews bij iedereen aangehouden, waardoor dit semigestructureerde interviews zijn. Op die manier kan ik tijdens het vergelijken van de resultaten nagaan welke overeenkomsten er zijn en welke conclusies uit hun antwoorden kunnen worden getrokken. Hiermee wordt ook de validiteit gewaarborgd, zo meet ik wat ik wil weten door relevante vragen te stellen aan een groep die deze het beste kan beantwoorden. Mijn validiteit zit meer in de diepte en dat kenmerkt ook een etnografisch onderzoek. Daarnaast heb ik een hypothese getoetst en aan de hand van de literatuuranalyse opgesteld. De hypothese luidt als volgt: Nederlandse journalisten proberen in de praktijk professioneel om te gaan met slachtoffers van traumatische gebeurtenissen. Maar door de gebrekkige kennis bij opleidingen en op redacties over traumaverslaggeving, is de ethiek een ondergeschoven kindje geworden.

Als onderzoeksmethode heb ik daarom gekozen voor de nieuwsetnografie en als middel het (expert)interview. Nieuwsetnografie is een vorm van observationeel onderzoek waarbij de onderzoeker telkens bepaalde fasen herhaalt (cyclisch proces) om zo tot een nieuw inzicht te kunnen komen (Koetsenruijter & Van Hout, 2014). Zo bestaan de vragen waar ik antwoord op heb gekregen, met name uit waarom- en hoe-vragen. Ik observeer hierbij de persoon (journalist) en de actie. Ik heb gezocht naar bestaande patronen en opvallende zaken, wat beter tot uiting komt in deze vorm van de onderzoeksmethode (Koetsenruijter & Van Hout, 2014). Nieuwsetnografie is een vrij arbeidsintensief en tijdrovend proces. Zo spreek ik de journalisten individueel en heb ik de interviews volledig getranscribeerd (zie bijlage 9.2). Door het afnemen van individuele interviews, kan ik ook doorvragen als ik bijvoorbeeld iets niet begrijp of meer toelichting op een vraag nodig had. Terwijl bij een survey de vragen al in cement zijn gegoten en er geen gelegenheid is om daarvan af te wijken. De response bij nieuwsetnografisch onderzoek is wel kleiner, doordat ik niet de tijd tot mijn beschikking heb om alle journalisten die deze gevoelige onderwerpen behandelen en kwetsbare mensen spreken, te interviewen. Ook neemt een interview meer tijd in beslag doordat je het gesprek moet plannen en daarbij rekening moet houden met elkaars agenda's. Bovendien is het ook noodzaak om alle interviews helemaal te transcriberen. Kortom, er gaat veel tijd in zitten waardoor ik niet alle Nederlandse journalisten op dit gebied heb geïnterviewd en het beeld uit dit onderzoek daardoor nog niet volledig is. Het ging mij daarbij tevens niet om de grootte van de steekproef maar om de representativiteit. De journalisten die ik voor mijn empirisch onderzoek heb benaderd, heb ik gezocht door te kijken over welke onderwerpen zij schrijven voor hun opdrachtgever(s). Ik heb bij iedere journalist een tendens gevonden van

onderwerpen die als traumatisch kunnen worden bestempeld. Bovendien wilde ik dat al mijn ondervraagden minimaal 5 jaar actief zijn binnen het journalistieke medialandschap. Op een enkeling na zijn alle ondervraagden minimaal 10 jaar werkzaam in de journalistiek. Ik heb dus met mijn empirisch onderzoek gekeken naar de al wat meer ervaren journalisten. Ik heb hen via de mail benaderd en het doel van dit onderzoek uitgelegd. Ik heb in mijn contact met hen bovendien gelet op een diversiteit in geslacht (dus zowel mannelijke als vrouwelijke journalisten) en ook diversiteit in het landschap om zo tot representatieve uitkomsten te kunnen komen. De resultaten heb ik vervolgens uitgewerkt door het gesprek te transcriberen (zie bijlage 9.2). De journalisten die hebben meegewerkt:

Naam journalist	Werkzaam voor	Medium
1. Sanne Terlingen	Argos (VPRO)	Radio
2. Bas de Vries	NOS	Online
3. Lisanne van Sadelhoff	Freelancer voor de Volkskrant, RTL Nieuws, AD en de LINDA	Krant en online
4. Yoeri Vugts	RTL Nieuws	Online
5. Kim Bos	NRC	Krant en online
6. Niels Klaassen	AD	Krant, online en televisie
7. Peter Koop	AD	Krant en online
8. Willem Feenstra	de Volkskrant	Krant
9. Carola Houtekamer	NRC	Krant en online
10. Marijke Kolk	Freelancer voor het AD, de Margriet en boek Blootgelegd	Krant en online
11. Anneke Stoffelen	De Volkskrant	Krant en online
12. Marinde van der Breggen	Dagblad Trouw	Krant

Hoewel je met dit type onderzoek snel relevante en recente informatie krijgt (Koetsenruijter & Van Hout, 2014), is het tegelijkertijd minder betrouwbaar, doordat de antwoorden vaak gekleurd zijn. Hoe de ene journalist denkt over de mate van betrokkenheid of empathie bij een interview met een slachtoffer, kan de ander hier juist een heel ander standpunt in acht nemen. De kans is groter dat een geïnterviewde zich niet altijd alles even goed herinnert, waardoor een antwoord niet altijd waarheidsgetrouw is en feiten dus een relatief begrip zijn. Betrouwbaarheid is een begrip binnen wetenschappelijk onderzoek dat wordt vastgesteld door de nauwkeurigheid van de metingen. Daarnaast slaat dit ook terug op de reproduceerbaarheid, of te wel de methode moet logisch zijn zodat anderen na jou het onderzoek op exact dezelfde manier kunnen uitvoeren. Ik heb daarom ook gekozen voor een logische opbouw en volgorde van de vragen. Het proces dat ik uitvoer is cyclisch. De volgorde van dit onderzoek ligt namelijk veel minder vast en herhaalt zich gedurende deze studie: een iteratief proces. Het bestuderen van de antwoorden van mijn empirisch onderzoek maakt mij wijzer, waardoor ik met nieuwe kennis naar de literatuur kan kijken en de antwoorden in een ander daglicht kan plaatsen. Of te wel, je gaat heen en weer van je resultaten naar de theorie (Koetsenruijter & Van Hout, 2014). Bij mijn onderzoek is er sprake van datatypetriangulatie. Ik gebruik de transcripten van mijn interviews (methodentriangulatie) om tot inzichten te komen die te lezen zijn op de volgende pagina.

5. Resultaten

Eerst heb ik de interviews uitgewerkt en volledig getranscribeerd (zie bijlage 9.2). De data-analyse van een nieuwsetnografisch onderzoek, zijn in tegenstelling tot een kwantitatieve studie, eerder gericht op de beschrijvingen en interpretaties van de ondervraagden van het empirisch onderzoek. Het lijkt daardoor erg op een kwalitatieve inhoudsanalyse, waardoor cijfers, statistieken en figuren/tabellen van ondergeschikt belang zijn (Koetsenruijter & Van Hout, 2014). Hieronder zullen de thema's van de interviews aan bod komen en op ieder onderdeel kort worden ingegaan met citaten uit de gesprekken:

1. Slachtoffers benaderen voor een interview

Hoewel er ook oproepen worden geplaatst via sociale media en op het medium waar de desbetreffende journalist werkzaam is, leggen de meeste journalisten het eerste contact met slachtoffers door ze via sociale media te benaderen en hen daarna te bellen. Vervolgens wordt er een face-to-face gesprek ingepland. De Vries (NOS): "Als je iemand in persoon benadert, dan kan het ineens overweldigend zijn en als stalken voelen. Een appje of sms is te vrijblijvend. Als je belt dan kan je vertellen dat je namens de NOS belt en bezig bent met een onderzoek en daarom graag met iemand zou willen spreken." Ook komt het weleens voor dat slachtoffers met hun verhaal bij een journalist aankloppen. Dit hangt af van de situatie.

2. De locatie van het interview

Het overgrote deel van de journalisten geeft aan dat ze de locatie van het interview laten afhangen door de bron. Omdat de mensen die zij spreken een traumatische ervaring delen, zijn de interviews vaak lange gesprekken die wel een paar uur in beslag kunnen nemen. De meest voorkomende plek is om bij iemand thuis af te spreken of op een neutrale plek. Koop (AD): "We leggen de bal bij de geïnterviewden neer. Die bepaalt waar hij zich comfortabel bij voelt. We hebben bij mensen thuis afgesproken, op de redactie, bij een advocaat op kantoor, omdat geïnterviewden zich daar prettig bij voelden." Bij een onderzoek kan het ook voorkomen dat erop een geheime plek wordt afgesproken, zoals bij een onderzoek naar seksueel misbruik.

3. De houding van een journalist als een bron emotioneel reageert

Dit is een duivels dilemma waar veel verdeeldheid over bestaat onder de journalisten. Zo spreekt de ene helft (groep A) zich duidelijk uit dat een journalist afstand moet bewaren. Als je iemand gaat troosten, zou je volgens hen een bepaalde grens overschrijden. Terwijl de andere helft (groep B) het juist onzin vindt dat wanneer je compassie toont tijdens een interview, dat je dan gelijk niet meer professioneel zou zijn. Vooral bij dit soort gesprekken, zou de mate van betrokkenheid volgens groep B daarom van ondergeschikt belang zijn. Zo leggen ze uit dat dit een heel ander genre is van de journalistiek en afstand bewaren nou eenmaal lastiger gaat. Daarom geven de ondervraagden ook aan dat zij iemand de ruimte geven in hun emotie door dit bijvoorbeeld in een helicopterview te benoemen "ik zie dat dit je nog steeds raakt" tot "ik kan mij voorstellen dat het veel met je doet". Terlingen (Argos): "Ik vind het echt onzin dat journalisten denken dat zij niet meer professioneel zijn wanneer ze betrokken zijn met iemand. Dat is een verkeerde aanname onder journalisten. Ik ben nog steeds professioneel, ook als ik het beste met ze voor heb, dat is menselijk. Het betekent niet dat je niet meer objectief bent." Stoffelen (de Volkskrant) denkt daar anders over: "Ik ben niet iemands vriendin. Troosten vind ik te ver, ik ga niet een arm om iemand heen slaan. Ik probeer het wel gescheiden van elkaar te houden, want ik zit op de stoel van de journalist en niet van hulpverlener."

4. Nazorg verlenen

Alle journalisten geven aan dat zij na het interview nog contact hebben met hun bronnen, door ze na publicatie van het interview te vragen hoe zij het hebben ervaren, hoe het met ze gaat en wat de reacties

waren. Soms houdt de journalist de geïnterviewden ook op de hoogte door ze een follow-up van het verhaal te sturen en andersom nemen bronnen ook contact op als ze aanvullende informatie hebben. Houtekamer (NRC): “Ik check zeker wel met ze in, want je gaat ook een band met ze aan. In de journalistiek is dat best wel raar om te zeggen. (...) Je bent echt in elkaars armen gestopt. Je gaat even heel intensief met elkaar om en dan neem je weer een soort van afscheid. Met sommigen heb ik nog steeds contact.”

5. Het interview uitwerken en de rol van de geïnterviewden

Alle journalisten laten het interview voor publicatie door de bron nalezen. De afspraak is vooral om feitelijke onjuistheden weg te filteren, maar eigenlijk geeft iedereen aan dat ze coulanter zijn als geïnterviewden aangeven dat zij niet meer achter bepaalde uitspraken of details staan. Normaal gesproken wordt de regel gehanteerd “gezegd is gezegd”, bijvoorbeeld bij een interview met een politicus. Maar bij traumaverslaggeving bevinden bronnen zich in een kwetsbare positie doordat zij een voor hun traumatische ervaring met de journalist delen. Het kan daarom voorkomen dat zij door de heftigheid van hun eigen verhaal niet meer in de gaten hebben wat ze zeggen. Feenstra (de Volkskrant): “Bij dit soort interviews leggen we het altijd aan hen voor en of mensen zich hierin herkennen. Het kan heel confronterend zijn om het verhaal terug te lezen, als het eenmaal zwart op wit staat. Ze kunnen ervan schrikken. Er komt ook geen tijdsdruk bij kijken en dat is wel heel belangrijk. Je moet deze kwetsbare mensen niet onder druk zetten.” Ook geven de journalisten aan dat het normaal heel ongebruikelijk is om een stuk aan iemand voor te leggen, uit angst dat de bron dan alles anders wil hebben. Toch merken zij dat juist die transparantie een vertrouwensband schept. Als er iets aan wordt opgemerkt, dan is dit meestal alleen een feitelijke correctie.

6. Reflecteren op gesprekken: dilemma's

Het grootste dilemma waar de ondervraagden voor komen te staan is dat zij twijfelen of zij er wel goed aan doen om iemand bij wie het trauma nog heel vers is, daarover te interviewen. Van Sadelhoff (freelancer): “De journalist in mij was heel blij, omdat ik dacht yes, ik heb nu echt een prachtverhaal in handen. Maar de mens in mij, die vroeg zich af of ik die persoon niet te veel heb ondervraagd en of ze hier niet extra last door hebben ondervonden. Ik vraag me vaak af of ik die persoon wel heb geholpen of dat ze zich juist nog beroerder zijn gaan voelen door het interview.”

7. Het maken van ethische keuzes

De ethische keuzes die deze journalisten hebben gemaakt richten zich vooral op het anonimiseren van het verhaal of bronnen in zelfbescherming nemen. Als het gaat om een onderzoek met als doel om ergens een misstand aan te kaarten, willen de bronnen vaak pas praten onder de voorwaarde dat hun naam niet wordt gepubliceerd. Maar het kan ook voorkomen dat de journalist denkt dat de bron niet de consequenties kan overzien en daarom zelf beslist dat het verhaal zonder naam en toenaam wordt gepubliceerd of dat bepaalde passages worden weggelaten. De journalisten zeggen namelijk dat het hun verantwoordelijkheid is om te kijken naar de toekomst van de bron. Als een toekomstige werkgever op de naam zoekt en daarbij op een heel indringend interview komt, moet je je volgens hen afvragen of je er wel goed aan doet om het interview onder de volledige naam te publiceren. Kolk (freelancer): “Zeker als mensen nog niet zover zijn in hun verwerking, kunnen ze soms dingen zeggen, ook over anderen bijvoorbeeld, waarmee ze hen kunnen kwetsen. Dat kan dan komen uit een boosheid op dat moment. Daar moet je je wel heel bewust van zijn.”

8. Secundaire traumatisering

Veel ondervraagden kunnen het traumatische verhaal dat iemand hen vertelt redelijk goed gescheiden houden en ondervinden er geen mentale problemen door. Dat verschilt wel met de onderzoeksjournalisten die voor een groot onderzoek frequenter met mensen spreken en waarbij de gesprekken vaak nog

indringender zijn, omdat ze echt tot in detail moeten gaan. Een aantal van hen geeft aan dat ze soms weleens minder goed slapen, omdat het verhaal dan door hun hoofd blijft spoken. Feenstra (de Volkskrant): "Ik merk wel dat het mij niet koud laat. Ik en collega Maud Eftting voeren veel gesprekken in relatief korte tijd. Het is heel heftig om die verhalen te horen en hoe die levens zijn kapotgemaakt. Het zijn veel zware verhalen. Ik lig vaak s 'nachts wakker en mijn hart bonst harder. Je voelt automatisch een verantwoordelijkheid tegenover de mensen die jou hun verhaal toevertrouwen." Het opschrijven van het verhaal helpt bijvoorbeeld om het te verwerken, zo geeft Stoffelen (de Volkskrant) aan. Hoewel de verhalen veel met de journalisten doet, geeft het merendeel van hen aan dat zij niet de behoefte voelen om hier met een vertrouwenspersoon over te praten en zien niet het nut in van professionele hulp op de redactie.

9. Opleiding

Voor de verantwoording van mijn steekproef heb ik verschillende journalisten van verschillende opleidingsachtergronden gesproken en daardoor heb ik ook een goed beeld van de opleidingen in Nederland. Alle journalisten die een journalistieke opleiding hebben gevolgd, hebben daarin niet geleerd hoe zij slachtoffers moeten interviewen. Iedereen die ik heb gesproken, heeft dat zichzelf noodgedwongen moeten aanleren. Ook op de redacties waar de journalisten werkzaam zijn, worden geen cursussen en/of begeleiding hiervoor aangeboden. Een enkeling heeft bij het Dart Center een training gevolgd. Opvallend is dat het merendeel van hen dit wel heeft gemist en hier graag meer over hadden willen leren. Terlingen (Argos): "Wat ze meestal meegeven tijdens de opleiding is dat je beide kanten van het verhaal moet interviewen. Maar bij een onderwerp als ritueel misbruik en een slachtoffer die hier haar verhaal over doet, kan je niet ook het interview van de dader naast dat van het slachtoffer zetten. Er moet dus wat mij betreft hier meer vanuit de opleiding mee worden gedaan, want dat gebeurt nog te weinig." Klaassen (AD): "(...) Een paar basisregels zouden wel goed zijn voor journalisten, zodat kan worden voorkomen dat journalisten over de scheef gaan." Kolk (freelancer en docent): "Ik denk wel dat dat heel zinvol is. Kijk, dat hebben wij dan nu aan die studenten gegeven, maar dat is maar een beperkt groepje. Margriet Wentink (traumatherapeut) en ik zeggen ook altijd dat dit gewoon onderdeel van het curriculum moet zijn. Hoe interview je getraumatiseerde mensen of mensen met een heftig verhaal? Ik vind dat dat verplicht moet worden. (...) Wij hebben in die Honours cursus een filmpje laten zien van een bom die ergens was ontploft. En dan gaat die verslaggever meteen naar zo'n slachtoffer: "en hoe voelt u zich nou" "en hoe is het nou?" Die man vertelde dus later dat dat weer een trauma was. Hij kreeg gelijk een camera in zijn gezicht en wordt daar gelijk mee geconfronteerd en die heeft dat echt als een trauma op zijn trauma ervaren. Dat zijn wel dingen die echt heel belangrijk zijn om te leren." Een kleine kanttekening moet hierbij wel worden geplaatst, want een aantal van de ondervraagden ziet het nut er niet van in om dit te leren op de opleiding. Volgens hen moet je het vooral zelf doen en leer je het door middel van veel interviews in de praktijk af te nemen.

10. Objectiviteit

Hoewel ervan journalisten altijd wordt verwacht dat zij objectief blijven, is dat bij dit soort verhalen een stuk lastiger. Als er bij een groot onderzoek blijkt dat een instantie ernstig tekort is geschoten of dat iemand die een publieke functie bekleedt wordt beschuldigd van wangedrag, dan moeten er wel bewijzen zijn zoals aangiftes, foto's van het geweld of mensen die het verhaal kunnen ondersteunen en bevestigen. Maar wanneer iemand vertelt over wat hem of haar is overkomen, dan is het een stuk lastiger om een persoonlijke ervaring te controleren. Bos (NRC): "Ik probeer objectief te blijven door alles te vragen wat ik wil weten. Je moet niet aannemen dat het precies zo is gebeurd, zoals iemand zegt dat het is gebeurd. Ik vind het fijn als er anderen nog bij zijn om het te kunnen verifiëren." Klaassen (AD): "(...) Objectiviteit is het basisprincipe in de journalistiek. Maar als je iemand vraagt om zijn of haar ervaring, dan is een fout antwoord onmogelijk." Van der Breggen (Trouw): "Je moet je altijd afvragen of het wel klopt wat degene vertelt. Je kunt niet alleen op het verhaal afgaan. Vaak vraag je dan naar documenten die het verhaal kan ondersteunen. Ik haal altijd wederhoor bij mensen die het bevestigen."

6. Conclusie

De hypothese die ik heb opgesteld aan de hand van de literatuur en heb getoetst bij mijn empirisch onderzoek is: Nederlandse journalisten proberen in de praktijk professioneel om te gaan met slachtoffers van traumatische gebeurtenissen. Maar door de gebrekkige kennis bij opleidingen en op redacties over traumaverslaggeving, is de ethiek een ondergeschoven kindje geworden.

Uit het empirisch onderzoek blijkt dat dit inderdaad deels van toepassing is op de huidige situatie in de Nederlandse beroepspraktijk. Zo kan uit de resultaten worden geconcludeerd dat journalisten zich bewust zijn van de kwetsbare positie waarin slachtoffers zich bevinden. Zij proberen daarin om zo zorgvuldig mogelijk om te gaan met de bron zelf en de desbetreffende vaak gevoelige informatie. Toch zijn er ook degelijk situaties voorgevallen, waarbij journalisten hun handelwijze in twijfel trekken. Dit had vooral te maken met de ethiek en hun eigen waardeoordeel hierover. Deze is natuurlijk voor iedere journalist anders, waardoor zij geen eenduidige beslissingen maken in soortgelijke situaties. Doordat zij, zoals blijkt uit de resultaten, geen cursussen krijgen aangeboden op de redactie en deze lesstof vrijwel ontbreekt op alle journalistieke opleidingen, twijfelen ze of de werkwijze ethisch verantwoord is.

Dat slaat gelijk terug op de onderzoeksvraag: Hoe kan een journalist ethisch verantwoord verslaggeven over trauma? Doordat de ondervraagden aangeven dat ze dit zichzelf hebben aangeleerd, is hier dus geen exacte manier of methode voor, die kan worden bestempeld als ethisch verantwoord. Zij maken verschillende keuzes, gebaseerd op hun eigen normen en waarden van wat ethisch is. Hoewel zij naar gelang proberen om ethisch te handelen, is door een gebrek aan kennis niet altijd duidelijk of hun handelwijze ook ethisch verantwoord is. Als opleidingen dit voortaan in hun curriculum zouden opnemen, verwachten de journalisten dat er meer inzicht zal komen in wat ethisch is en wat niet. Dit zou zowel voor de journalist als voor het slachtoffer gunstiger uitpakken. Er kan dan namelijk één lijn worden getrokken, waardoor er meer duidelijkheid komt. Het merendeel van de journalisten geeft aan dat ze dit wel hebben gemist. Er is hier dus kennelijk behoefte aan. Ethiek vormt tenslotte een essentieel onderdeel van traumaverslaggeving. De noodzaak of dit verplicht moet worden gesteld op de opleiding, wisselt daarentegen wel. Er kan dus niet worden geconcludeerd of er goed aan wordt gedaan als dit voortaan wel in de les wordt besproken. Opvallend is dat hier zowel onder de onderzoeksjournalisten als redacteuren verdeeldheid over bestaat. Toch delen zij wel de mening dat het de journalistiek ten goede zal komen als hier meer aandacht aan wordt besteed. De vorm is daarbij discutabel. Dus of dit nou op de opleiding is, op de redactie of in de media zelf, dat is voor iedere journalist weer anders.

Als we de literatuur erbij pakken, zijn er ook overeenkomsten te herkennen die journalisten hanteren in de praktijk. Deze patronen zijn onder te verdelen in onder andere: transparantie, compassie, geduld, ruimdenkend, erkenning, verontschuldiging, voorbereiding, uiterlijk, houding, controle uit handen geven en vertrouwen. Uiteindelijk kunnen we stellen dat dit dus manieren zijn om ethisch verantwoord te verslaggeven over trauma. Als op deze schaal door de journalist niet aan eerder genoemde thema's wordt voldaan, neemt de mate van ethisch journalistiek bedrijven, af. Deze bevindingen geven dus aan dat het waardevol zou zijn om hier meer voorlichting over te geven, omdat veel journalisten in hun werk geconfronteerd worden met slachtoffers van een traumatische gebeurtenis. Door de (nu nog) gebrekkige kennis zouden er zelfs situaties kunnen ontstaan waarbij slachtoffers een negatieve ervaring overhouden aan de media of er zelfs door getraumatiseerd raken. Kortom, hoe journalisten ethisch verantwoord omgaan met betrekking tot trauma, hangt samen met hun eigen blik op de ethiek. Het zou de journalistiek daarom verrijken als de kennis van een nieuwe generatie journalisten hierin wordt vergroot. Zodat traumaverslaggeving naar een hoger niveau wordt getild, waarbij ethiek niet meer naar de achtergrond wordt geschoven maar juist een prominente plek op de voorgrond krijgt.

7. Discussie

Hoewel ik in korte tijd veel journalisten heb gesproken en daardoor met dit onderzoek een zo compleet mogelijk beeld heb geprobeerd neer te zetten, kijk ik wel kritisch naar de uitkomsten. Zo had ik de volgende vraag voorgelegd tijdens mijn empirisch onderzoek: Hoe reflecteert u op de gesprekken die u heeft gevoerd met slachtoffers en heeft u daarin spijt gehad van bepaalde gemaakte keuzes? De journalisten gaven aan dat het naar hun gevoel vaak goed is gegaan. Maar om hier een volledig beeld van te krijgen, zou het dan ook zeer waardevol zijn om de ervaringen van slachtoffers met de media in een vervolgonderzoek mee te nemen. Nu is het maar van één kant belicht en weten we niet hoe slachtoffers de interviews en het contact met journalisten hebben ervaren. Een andere beperking van dit onderzoek is de betrouwbaarheid. Zo blikken de journalisten terug op de gesprekken die zij hebben gevoerd. Soms merkte ik dat een journalist moeite had om die gesprekken voor de geest te halen. Een antwoord kan in dat geval verschillen met de waarheidsgetrouwe gebeurtenis. Daarnaast zijn er ook verschillen in opleiding. Zo heeft de ene journalist een journalistieke master gevolgd als vooropleiding en de ander een bachelor. Nu zou het beeld kunnen ontstaan dat zij allemaal dezelfde journalistieke opleidingen hebben gevolgd, terwijl hun studies van elkaar verschillen. Hierdoor is het lastig om te concluderen dat alle journalistieke opleidingen hun gebreken vertonen. Het curriculum van een bacheloropleiding (duur: 4 jaar) verschilt immers met dat van een masteropleiding (duur: 1 à 2 jaar). In het geval van de validiteit van dit onderzoek, kan worden opgemerkt dat de juiste zaken daadwerkelijk zijn gemeten met daarbij een passende doelgroep. Door hen allemaal exact dezelfde vragen te stellen, ontstaan er patronen en verschillen die antwoord hebben gegeven op de onderzoeksvraag. Als op dezelfde manier dit onderzoek door iemand anders zou worden uitgevoerd, komen hier dus dezelfde antwoorden uit waardoor de meetmethode correct is uitgevoerd. Dit onderzoek levert bovendien een kritische bijdrage aan het verbeteren van de journalistiek, omdat er nog niet eerder naar dit specifieke onderwerp (traumaverslaggeving) onderzoek is gedaan in Nederland.

8. Literatuurlijst:

- Amend, E., Kay, L., & Reilly, R. C. (2012). Journalism on the spot: Ethical dilemmas when covering trauma and the implications for journalism education. *Journal of Mass Media Ethics*, 27(4), 235-247. Geraadpleegd van: https://spectrum.library.concordia.ca/975071/1/Amend%2C_Kay_and_Reilly_submitted.pdf
- American Psychological Association. (z.d.). Geraadpleegd van: <https://www.apa.org/topics/trauma/>
- Angyal, C. A. (2015, 20 april). *The Trauma of Writing About Trauma Reporters on the nightmares they get from covering war, racism, and rape*. The New Republic. Geraadpleegd van: <https://newrepublic.com/article/121585/how-writing-about-trauma-can-give-journalists-nightmares-or-worse>
- *Code voor de journalistiek, door het Nederlands Genootschap van Hoofdredacteuren (2008)*. (z.d.). NVJ. Geraadpleegd van: <https://www.nvj.nl/ethiek/ethiek/code-journalistiek-nederlands-genootschap-hoofdredacteuren-2008>
- Dant, G. (1998). Knocking on Death's Door. *Press Gazette*, 24, 14.
- Dart Center for Journalism and Trauma. (2014, 24 maart). *Getting it Right: Ethical Reporting on People Affected by Trauma* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=Nt7XiMQXVSI&feature=emb_title
- Deuze, M., & Yeshua, D. (2001). Online Journalists Face New Ethical Dilemmas: Lessons From The Netherlands. *Journal of Mass Media Ethics*, 16(4), 273-292. https://doi.org/10.1207/s15327728jmm1604_03
- Donk, A.J. (2001). Secundaire traumatisering en slaapstoornissen. In: tijdschrift voor psychotherapie, juli (27), 4. Geraadpleegd van: http://www.researchgate.net/publication/231111111_Secundaire_traumatisering_en_slaapstoornissen
- Duncan, S., & Newton, J. (2010). How do you feel? Preparing novice reporters for the death knock. *Journalism Practice*, 4(4), 439-453. Geraadpleegd van: https://strathprints.strath.ac.uk/25627/1/Duncan_Newton_JournPractice_death.pdf
- Dworznik, G., & Grubb, M. (2007). Preparing for the worst: Making a case for trauma training in the journalism classroom. *Journalism and Mass Communication Educator*, 62 (2), 191-204. Geraadpleegd van: <http://www.sagepub.com/journalsPermissions.nav?path=/journals/10.1177/1076464607308111>
- Effting, M., & Feenstra, W. (2017, 16 september). *Ronald Vreeburg werd misbruikt door vijf soldaten tijdens zijn opleiding. Dit is zijn verhaal*. De Volkskrant. Geraadpleegd van: <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/ronald-vreeburg-werd-misbruikt-door-vijf-soldaten-tijdens-zijn-opleiding-dit-is-zijn-verhaal~b5604379/>
- Evers, H. (2011). Kan dat zomaar? Over ethische kwesties in de journalistiek. Boom Lemma Uitgevers.
- Healey, J. H. (2019). *Trauma Reporting: A Journalist's Guide to Covering Sensitive Stories*. Routledge. Geraadpleegd van: <https://books.google.nl/books?id=K1p3DwAAQAAJ>
- Hermans, L. H. (2016). Journalists in the Netherlands. *Worlds of Journalism*, 1-7. Geraadpleegd van: http://www.uni-muenchen.de/~jhm/160101_hermans.html
- Hight, J. H., & Smyth, F. S. (2003). Tragedies & Journalists a guide for more effective coverage. *Dart Center for journalism & trauma*, 1-16. https://dartcenter.org/sites/default/files/en_tnj_o.pdf
- Hopper, K. M., & Huxford, J. E. (2015). Gathering emotion: examining newspaper journalists' engagement in emotional labor. *Journal of Media Practice*, 16(1), 25-41. Geraadpleegd van: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1533250X.2015.1055611>

[Gathering emotion: examining newspaper journalists' engagement in emotional labor: Journal of Media Practice: Vol 16, No 1 \(tandfonline.com\)](#)

- Houtekamer, C. (2020, 30 oktober). *Hoe een kunstenaar carrière maakt onder aanhoudende beschuldigen van aanranding en verkrachting*. NRC. Geraadpleegd van: [Hoe een kunstenaar carrière maakt onder aanhoudende beschuldigingen van aanranding en verkrachting - NRC](#)
- Jones, M. (2014). Mental health: Why journalists don't get help in the workplace. Ryerson Review of Journalism. Geraadpleegd van: <http://rrj.ca/mental-health-why-journalists-dont-get-help-in-the-workplace>
- Kim, Y. S., & Kelley, J.D. (2010). Public reactions toward an ethical faced by photojournalists: Examining the conflict between acting as a dispassionate observer and acting as a "Good Samaritan." *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 87 (1), 23-40. Geraadpleegd van: [Public Reactions toward an Ethical Dilemma Faced by Photojournalists: Examining the Conflict between Acting as a Dispassionate Observer and Acting as a "Good Samaritan" - Yung Soo Kim, James D. Kelly, 2010 \(sagepub.com\)](#)
- Koetsenruijter, W. K., & Van Hout, T. H. (2014). *Methoden voor journalism studies* (1ste editie). Boom uitgevers Amsterdam. Geraadpleegd van: [Methoden voor journalism studies · Bibliotheek · Boom uitgevers Den Haag \(oclc.org\)](#)
- Kolb, D. A. K. (1984). *Experiential learning: experience as the source of learning and development*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall. Geraadpleegd van: [Slide 1 \(researchgate.net\)](#)
- Leering, J. (2019). *Was dit nou ethisch?* (Doctoral dissertation, Leiden University). Geraadpleegd van: <https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/84785/Scriptie%20ultiem%20Joy%20Leering%20scriptie%20repositorium.pdf?sequence=1>
- Leonard, J. L. (2020, 3 juni). *What is trauma? What to know*. MedicalNewsToday. Geraadpleegd van: <https://www.medicalnewstoday.com/articles/trauma>
- Lips, H. (2018, 24 januari). *Medialogica liet een ontluisterend staaltje hijgerigheid zien*. Het Parool. <https://www.parool.nl/nieuws/medialogica-liet-een-ontluisterend-staaltje-hijgerigheid-zien~ba4f247c/>
- Luce, A. L. (2019). *Ethical Reporting of Sensitive Topics*. Routledge. Geraadpleegd van: [Ethical Reporting of Sensitive Topics - Google Boeken](#)
- Maxson, J. (2000). Training journalism students to deal with trauma: Observing reporters behave like "creeps." *Journalism and Mass Communication Educator*, 55(1), 79-86. Geraadpleegd van: [Training Journalism Students to Deal with Trauma: Observing Reporters Behave like 'Creeps' - Jan Maxson, 2000 \(sagepub.com\)](#).
- Mentink, J. (2006). *Veel raad, weinig baat: een onderzoek naar nut en noodzaak van de Nederlandse Raad voor de Journalistiek* (dissertatie). Geraadpleegd van <https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/4973/Thesis.pdf?sequence=1>
- Muller, D. (2010). Ethics and trauma: Lesson from media coverage of Black Saturday. *The Australian Journal of Rural Health*, 18(1), 5-10. Geraadpleegd van: [Ethics and trauma: lessons from media coverage of Black Saturday - Muller - 2010 - Australian Journal of Rural Health - Wiley Online Library](#)
- Onderko, K. (z.d.). *What is trauma?* Unite-iLS. Geraadpleegd van: <https://integratedlistening.com/what-is-trauma/>
- *Oom kritisch op handelwijze media tijdens zoektocht naar Anne Faber*. (2019, 23 juli). NU.nl. Geraadpleegd via: <https://www.nu.nl/media/5969108/oom-kritisch-op-handelwijze-media-tijdens-zoektocht-naar-anne-faber.html>

- *Ophef over gegraai in bagage slachtoffers van EenVandaag.* (2014, 21 juli). AD. Geraadpleegd van: <https://www.ad.nl/buitenland/ophef-over-gegraa-in-bagage-slachtoffers-van-eenvandaag~aee9ffee/>
- Oremus, F. (2018, 18 januari). *Nachten wakker liggen van ernstige verhalen.* Villamedia. Geraadpleegd van: <https://www.villamedia.nl/artikel/nachten-wakker-liggen-van-ernstige-verhalen>
- Raad voor de Journalistiek, 2019. <https://www.rvdj.nl/leidraad#:~:text=De%20Leidraad%20gaat%20uit%20van,met%20opmerkingen%20C%20reacties%20en%20klachten>
- Simpson, R., & Coté, W. (2006). *Covering violence: A guide to ethical reporting about victims and trauma.* New York: Columbia University Press. Geraadpleegd van: [Covering Violence: A Guide to Ethical Reporting About Victims & Trauma - Roger Simpson, William Coté - Google Boeken](#)
- Society of Professional Journalists. (1996). SPJ code of ethics. Geraadpleegd van: <http://www.spj.org/pdf/ethicscode.pdf>
- Sykes, J., Embelton, G., Green, K., Hippocrates, C., & Richards, I. (2003). *Covering trauma: Suggestions for a more collaborative approach.* Australian Journalism Review, 25(2), 73-83.
- *Trauma Dit is het.* (z.d.). GGZ Drenthe. Geraadpleegd van: <https://ggzdrenthe.nl/psychische-problemen/trauma>
- Van Der Wurff, R., & Schönbach, K. (2011). *De effectiviteit van journalistieke codes: Een literatuurstudie.* Amsterdam: Amsterdam School of Communication Research. Geraadpleegd van: [De effectiviteit van journalistieke codes: een literatuurstudie \(uva.nl\)](#)
- Vons, W. (2012). *10 tips voor mediaprofessionals bij berichtgeving over suïcide.* 113 Zelfmoordpreventie Geraadpleegd van: <https://www.113.nl/sites/default/files/113/2020%20middelen/Tien%20tips%20voor%20mediaprofessionals.pdf>
- Willemsen, B. W., & De Vries, B. V. (2019, 29 april). *Misbruikschandaal bij Haags "Huis voor de democratie" ProDemos.* NOS. <https://nos.nl/artikel/2282588-misbruikschandaal-bij-haags-huis-voor-de-democratie-prodemos.html>

9. Bijlage:

Bijlage 9.1: Vragen die het empirische onderzoek beantwoordt

1. Zakelijke gegevens van de journalist (naam, geslacht, leeftijd, voor welke opdrachtgever(s) is hij/zij werkzaam, hoeveel jaar binnen het medialandschap)
2. Binnen welk gebied houdt de journalist zich bezig/voor welke onderwerpen heeft de journalist interviews afgenomen?
3. Welke beslissing maken zij om iemand wel of niet te interviewen bij een traumatische gebeurtenis? Waar wordt dit besluit op gebaseerd?
4. Hoe benaderen zij iemand? (telefoon/persoonlijk/sociale media/via via) Waarom?
5. Hoe wordt het interview afgenomen? (waar wordt rekening mee gehouden; bijvoorbeeld bij de bron thuis afspreken)
6. Hoe reageren zij wanneer een bron geëmotioneerd raakt? (interview stoppen, troosten of niets zeggen) Welke houding kan een journalist zich het beste aannemen tijdens een interview? Hoe moet hij of zij zich volgens de journalist gedragen?
7. In hoeverre wordt het contact met iemand onderhouden? In welke gevallen wel/niet?
8. Hoe wordt het interview uitgewerkt en wat is de rol van de geïnterviewden hierin? (pas met toestemming publiceren/feitelijke onjuistheden wegfilteren)
9. Hoe reflecteren zij op de gesprekken met mensen die een traumatische gebeurtenis delen? In hoeverre heeft de journalist spijt van bepaalde keuzes die hij of zij toen heeft gemaakt of afspraken niet kon nakomen? Waar had dit mee te maken? (deadlinestress)
10. In hoeverre heeft de journalist na een interview met een slachtoffer zelf mentale problemen gekregen/er zelf last van ondervonden? (secundaire traumatisering) En hoe gaan ze hiermee om? (praten met collega's of een vertrouwenspersoon op de redactie) In hoeverre voelen ze de behoefte om hier met iemand over te praten?
11. Hoe kan een journalist verantwoorden dat hij of zij ethisch heeft gehandeld? (welke ethische keuzes moest hij of zij maken)
12. In hoeverre hebben zij vanuit de opleiding meegekregen hoe zij kwetsbare mensen moeten interviewen? Zijn er andere journalisten op de redactie die hen die kennis bijbrachten? Of hebben ze dat zichzelf moeten aanleren? In hoeverre hebben zij hier zelf trainingen in gevolgd? In hoeverre hebben ze dit onderdeel gemist vanuit de opleiding?
13. Hoe blijf je als journalist objectief tijdens het verslag doen over trauma?

Bijlage 9.2: transcripten interviews journalisten

De transcripten van dit onderzoek zijn geblurred. Dit komt, doordat het onderzoek op een openbare website is geplaatst. De transcripten bevatten gevoelige informatie. Met de ondervraagden is daarom afgesproken dat zij vrijelijk kunnen spreken tijdens de interviews. Maar een voorwaarde die hieraan verbonden is, is dat de transcripten alleen inzichtelijk zijn voor mijn assessoren. Via Canvas en OnStage zijn wel de transcripten te lezen. Ik heb dit tevens vermeld in mijn verantwoording van mijn portfolio. Deze beslissing is tevens in overleg geweest met afstudeercoördinator Michiel Smis en goedgekeurd.

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

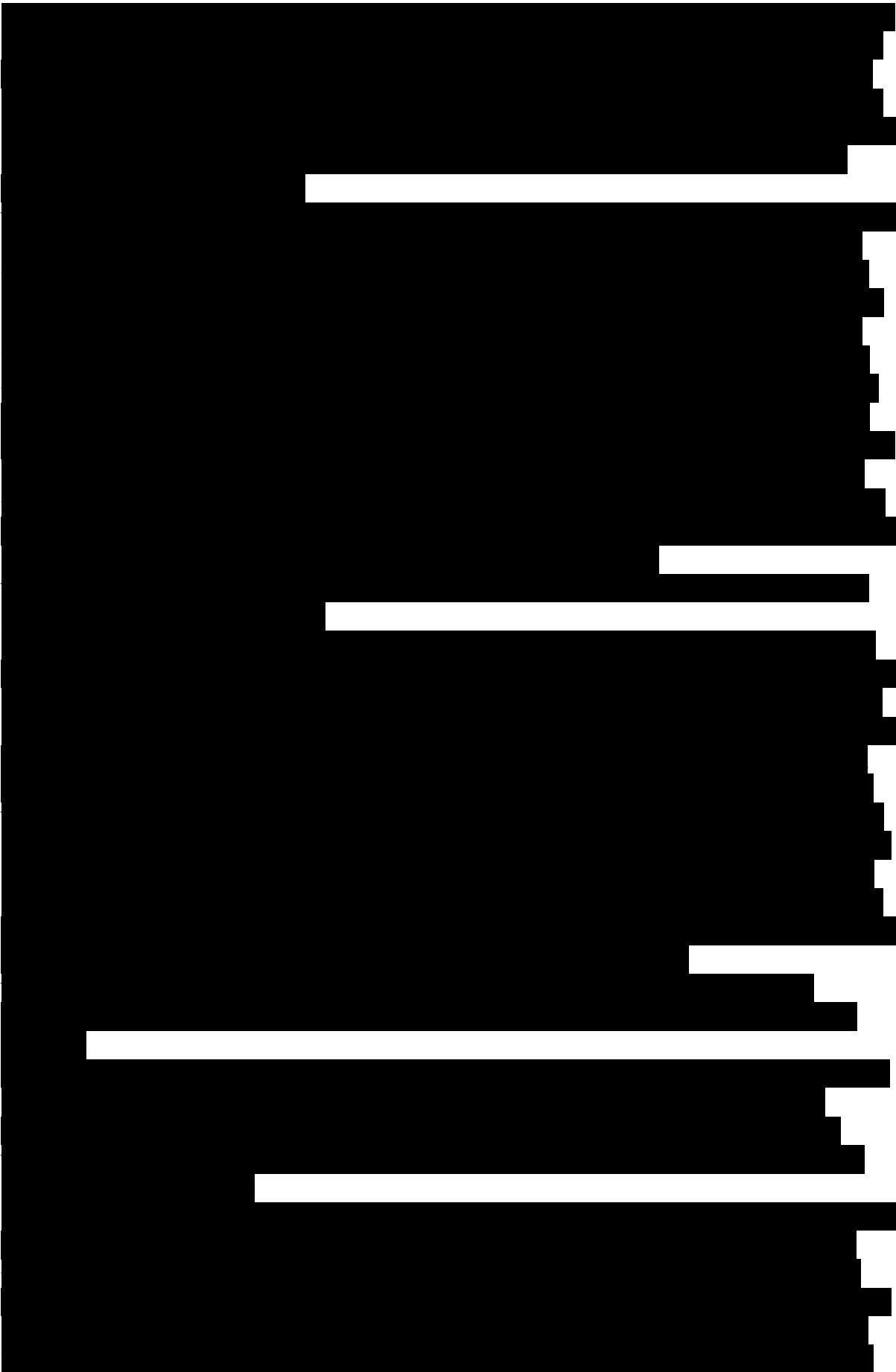
[Redacted]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[REDACTED]

[REDACTED]

